

הרב אלחנן פרינץ

“שלא לומר דבר שאינו נשמע” על תוכחת מורים לתלמידיהם

א. פתיחה

לעיתים, נתקלים, אנו המורים, המשמשים כאנשי חינוך, בהתנהגות אשר איננה הולמת תלמיד. במצבים אלו, עולות הדילמות אשר נהיו כמעט שיגרתיות, האם כדאי להעיר לתלמיד מסויים או לתלמידים אחדים, או שמא מוטב שינקוט המורה בהבלגה.

יש לבחון האם קיים חיוב על המורה להעיר לתלמידיו, או שמא רשאי הוא להתעלם ממעשיהם, וכן האם מחוייב הוא במצוות התוכחה כאשר ניצבת מולו התלבטות האם להעיר לתלמיד אשר תהיה תוכחתו אליו בבחינת דברים הנכנסים מאוזן ימין ויוצאים מאוזן שמאל, כאשר תחושתו של המורה הינה כי לא תהיה לתוכחתו השפעה על התנהגותו של התלמיד. יש להתייחס אף לתחושה העולה בקרב המורה, כי מוטב שמנהל בית הספר, ראש הישיבה או גורם ניהולי אחר יהיו אלו המוכיחים, כך שלא “ילכלך” הוא את ידיו, אם יכול אחר לעשות זאת במקומו. יש שאף עולה התהייה בלבו של המורה, אם בעקבות דברי תוכחה יתרחק התלמיד ממנו, האם לא הפסיד מכך בזמן הקרוב, על אף שבעתיד הרחוק תפעל אולי התוכחה את פעולתה. כמו כן, יש לבחון מיהו הראוי להוכיח, וכיצד על דמותו של המוכיח להשתקף.

אין ספק כי כל מורה שואף וחולם על מצב בו לא יצטרך להעיר כלל לתלמידיו. אולם, נראה כי אין מורה אשר אינו נתקל מעת לעת בסוג של חוצפה, דבר שהינו מן הדברים המאפיינים את דורנו, כמובא בדברי הגמרא במסכת סנהדרין (צז, ע”א): “תניא, רבי נחמיה אומר: דור שבן דוד בא בו העזות תרבה...”. תפקידנו כמחנכים הינו לנתב עזות זו לאפיקים חיוביים.

ישנם מורים הנתקלים בצורך להוכיח, כאשר רואים הם תלמיד העובר על הלכה כמו: כאשר משוחח אחד התלמידים בתפילה; כאשר אין לבושו של אחד התלמידים הולם את דרכה של ההלכה; כאשר מגלה הוא כי נכשלים תלמידיו בסיפור דברי לשון הרע, או כאשר נתקל הוא במריבות בכיתה ועוד.

במאמר זה ננסה לגעת בקצרה בשאלות ובהתלבטויות אשר הצגנו כעת, דרך מקורותינו ביהדות, ונקווה כי יסייע מאמר זה לנו המורים: "את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון" (שמות י"ח, כ).

ב. "כל ישראל ערבים זה לזה"

הגמרא במסכת שבועות (לט, ע"א) כותבת:
"וכל עבירות שבתורה מכל העולם לא? והכתיב (ויקרא כ"ו, לו):
"וכשלו איש באחיו" - איש בעוון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים
זה בזה"

כאשר אדם חוטא, סופג העולם כולו עונש בעקבות מעשהו. הגמרא שהובאה באה לומר כי אין אנו אנשים פרטיים בעולם, כי ישנה עלינו חובה לדאוג שאף שאר בני האדם ילכו בדרך התורה והמצוות וכי אין אנו יכולים להתעלם ממעשיהם של אחרים, שכן אף על העבירות אשר עשו אחרים - נענש האדם מדין ערבות¹.

לולי דברי הגמרא לעיל הוזה אמינא לומר, כי מעשיו של האחר הינם דברים אשר בינו לבין קונו, אולם באה הגמרא להשמיענו כי לכל אדם ישנה ערבות אף על מעשיו של הזולת, ועל כן מצווה הוא להוכיחו.

כך הסביר הרמב"ם את דברי הגמרא בעניין הערבות בספר המצוות (עשה רה):

"שציוונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר ותוכחה. ואין ראוי לנו שיאמר אחד ממנו אני לא אחטא ואם יחטא זולתי - מה לי, דינו עם אלוהיו. זה היסוד התורה! אבל אנתנו מצווים שלא נמרה ולא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות - חייבים אנו להוכיחו ולהשיבו, ואף על פי שלא יצא עליו עדות - יחייב עליו דין. והוא אומר יתעלה (ויקרא י"ט, יז): "הוכח תוכיח את עמיתך". ונכנס בציווי הזה שנאשים קצתנו לקצתנו, כשיחטא איש ממנו לאיש ולא ניטור לו ונחשוב לו עוון, אבל נצטוונו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש"².

אף רבי חזקיהו מדיני, בעל "שדי חמד" (ז, עמוד 318) הבין כי המקור "שחייב להודיע ולהפריש חבירו מאיסור" הינו מדין מצוות "הוכח תוכיח".

1. דבר זה, מבואר הוא בפירושו של רש"י למסכת ראש השנה (כט, ע"א), כי כל ישראל ערבים זה בזה במצוות.

2. כן מופיע הדבר במניין המצוות לרמב"ם (עשה רה): "להוכיח החוטא, שנאמר: 'הוכח תוכיח את עמיתך'".

רבי יחיאל מיכל אפשטיין, בעל "ערוך השולחן" (דרוש יז), עוסק אף הוא בעניין ערבותו של האדם על זולתו וכותב שם:

"ואחרי שנתבאר דכל הכלל הוא כנפש אחד, נבין כמה הוא הכרח מצוות התוכחה להוכיח איש את רעהו על שמירת התורה והמצוות, דכמו שעל האדם להשיג על כל איבר בגופו שלא יתקלקל ואין ביכולת האיבר לומר לאדם מה לי ולך כי תרצה לרפאני, דכיוון שהאיבר הוא חלק מגופו - בעל כורחו של האיבר יראה לרפאותו, כמו כן לא יוכל האיש הישראלי לאמר אין רצוני לשמוע תוכחה שלך, דמה לי ולך - דבעל כורחו יוכיחנו המוכיח, כיוון שהוא חלק מהכלל והוא איבר מאיברי הכלל".

בגמרא במסכת סנהדרין (מג, ע"ב) מוצאים אנו מחלוקת מעניינת בין רבי יהודה לרבי נחמיה באיזה אופן נענשים ישראל על חטאי חבריהם. האם רק כאשר יודע האדם כי עשה חבירו מעשה רע, כאשר עליו להוכיחו, אם לא הוכיח - נענש, או אף אם אין הוא יודע כי חטא חבירו - נענש הוא על מעשיו. דיון זה בגמרא, עולה הוא מן המסופר בספר יהושע (ז) כי כיוון שמעל עכן בחרמים - נענשו בני ישראל ונפלו מהם כשלושים ושישה אנשים.

רבי יהודה סובר כי הטעם שנענשו בני ישראל הינו כיוון שנעשו הם ערבים זה לזה בעת שקיבלו עליהם את הברכות והקללות במעמד הר גריזים והר עיבל, ואף על עבירות שאין הציבור יודע שהיו בו שחטאו בהן (כעבירות אשר נעשו בסתר וכדומה) - נענש הציבור, "...מלמד שלא ענש על הנסתר עד שעברו ישראל את הירדן". כיוון שנעשה חטאו של עכן לאחר שעברו ישראל את הירדן - נענש הציבור על מעשהו.

לעומתו, סובר רבי נחמיה, כי לעולם אין הקב"ה מעניש על הנסתרות, וממעבר הירדן ואילך - החל הוא להענישם על עבירות אשר נעשות בגלוי. לשיטתו, מבארת הגמרא כי נענשו בני ישראל במעשה עכן, כיוון שמעשהו של עכן היה ידוע לאשתו ולבניו.

יש לעיין בשיטתו של רבי יהודה, כיצד יתכן כי ניתן יהיה להעניש אדם על עבירה אשר נעשתה בידי חבירו "בנסתר"? כיצד לשיטת רבי יהודה היה על בני ישראל למנוע את מעילת עכן בחרם? מעבר לכך, יש לתת את הדעת על דברי הכתוב בספר יהושע, בו מואשמים בני ישראל במעשה עכן לא כדבר אשר אחראים הם אליו בעקיפין כי אם ישירות, כאילו הם אשר ביצעו את המעילה בחרם (יהושע ז, א): "וימעלו בני ישראל מעל בחרם...".

את השאלה הזאת מתאר המהרש"א (סנהדרין מג, ע"ב, ד"ה 'מלמד') ומפרש:

"היה לך להעמיד שומרים שיפקחו בדברים שלא יעברו על החרם, וזה שאמר הכתוב וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן... דבזה מעלו בני ישראל על שלקח עכן, שהיה להם לעשות שמירה טובה שלא יבוא עכן לידי כך, וזה שכתוב ויחר אף ה' בבני ישראל". דברי המהרשי"א חדים הם, היה על ישראל לדאוג כי לא תיארע תקלה זו על ידם, וניתן היה להם לעשות דבר זה עם היו נערכים לכך ומוודאים כי לא יבוא אדם כעכן למעילה בחרם. לאור דברים אלו, יש לבחון מהו גבול הדברים, עד כמה עלינו לדאוג כי לא יכשלו אנשים מתוכנו עקב עבירות אשר נעשו בידי אחרים מן הציבור.

לסיכום הדברים ניתן להביא את דברי רבי אליעזר ממיץ, בעל "ספר יראים" (רכג), שהרואה בחבירו דבר שאינו הגון - קיימת עליו חובה להוכיחו ולהחזירו לדרך טובה, כדברי התורה "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", ומובא בגמרא במסכת בבא מציעא (לא, ע"א) כי אפילו מאה פעמים חובה על האדם להוכיח את עמיתו.

ג. מהו החיוב במצוות התוכחה

החובה המוטלת על האדם להוכיח את חבירו על מנת שלא יתפס בעונו, נזכרת במסכת שבת (נד, ע"ב), בה מציינת המשנה כי "פרתו של רבי אלעזר בן עזריה הייתה יוצאה ברצועה שבין קרניה, שלא ברצון חכמים". הגמרא מקשה (שם) כיצד ציינה המשנה כי הייתה זו פרתו של רבי אלעזר, דבר ממנו משתמע כי הייתה זו פרתו המיוחדת, הרי היו לו לרבי אלעזר בן עזריה מאה ועשרים אלף ראשי בקר. מכך, מסיקה הגמרא כי הייתה זו פרת שכנתו של רבי אלעזר, והטעם שנקראת פרה זו, "פרתו של רבי אלעזר", הינה כיוון שלא הוכיח רבי אלעזר את שכנתו על שאין נוח בעיני החכמים כי יוצאת הפרה ברצועה שבין קרניה.

יש להוסיף, כי הגמרא במסכת ערכין (טז, ע"ב) מביאה את דבריו של רבי אלעזר בן עזריה עצמו, הסובר: "תמיהני אם יש בדור הזה (מי) שיודע להוכיח". מכך שעל אף סברתו של רבי אלעזר, יוצאת הגמרא כנגד העובדה שלא הוכיח את שכנתו, ניתן להסיק כי ישנה חובה על האדם להוכיח את רעהו.

בספרו "עמוד הימיני" (י), שואל הרב ישראלי, האם חובת ההוכחה הינה מגדרי המצוות אשר בין אדם לחבירו, כחובה על האדם להזריק את חבירו לדרך טובה למען ייטב לו באחריתו. כלומר, עצם המצווה, לשיטה זו, הינה תועלת לעובר העבירה, שכן על ידי שמחזירו אדם למוטב - לא יפסיד הוא כוחות חיוביים. מאידך, יתכן כי זוהי מצווה המחוייבת על האדם מגדרי המצוות של בין אדם למקום, כחובת תגובה שחייבה התורה להגיב בראותינו חילול ה'. דהיינו,

על פי שיטה זו מוטלת חובת התוכחה על האדם כמצוות "מחאה", כפי שאם רואה הוא כי עומד אדם להיכנס לרכבו בשבת, עליו למחות בפניו. בעומקו של טעם זה נראה לומר כי אין מחאה רק מצד דין ערבות, מטרת התוכחה הינה להשפיע על נפש המוכיח.

הרמב"ם (דעות ו', ו-ז) מדגיש כי חובת התוכחה הינה משום משום מצוות שבין אדם לחבירו, ועל כן מטרתה - להחזיר את החוטא למוטב. זו לשונו של הרמב"ם: "הרואה חבירו שחטא, או שהוא הולך בדרך לא טובה, מצווה להחזירו למוטב".

אולם, בעל "ספר יראים" (רכג) כותב שאפילו אם לא יקשיב לו חבירו - עליו לחזור ולהוכיחו, ומשמע מדבריו כי זוהי מצווה שבין אדם למקום, הבאה לתועלת נפשו של האדם המוכיח.

ביתחומין (יד, היתשני"ד, עמוד 243) הובא כי יש לחלק בין מושג התוכחה למושג המחאה, ואנסה להרחיב בדברים שהוזכרו שם. מחאה, משמעה כי לפני שבא אדם לעבור עבירה, אומר לו המוכיח יחזור בך ואל תעשה, היינו: 'לאפרושי מאיסורא'. תוכחה, לעומתה, משמעה כי בא המוכיח אל האדם על מנת לחנוך, שכן באה התוכחה לאחר המעשה ואומר לו 'מדוע עשית מעשה נורא כזה? כלומר, מטרתה של התוכחה הינה להזהיר את האדם להבא, להשפיע על עובר העבירה, להקשות לפניו כיצד יכול היה יהודי מזרע אברהם יצחק ויעקב לעשות מעשה כזה. אף אם בא המוכיח להעיר ולהוכיח על מעשה שוודאי כי לא יעשהו האדם עוד, עליו להוכיחו, שכן על ידי התוכחה יחזור הוא בתשובה על מעשהו שעשה.

ד. מצבים בהם אין חלה מצוות התוכחה

1. התנהגות אלימה

אם עתה ראינו כי ישנה חובה תמידית להוכיח את הזולת כאשר עובר הוא עבירה. מכאן ואילך נבחן את גבולות מצווה זו ואת תנאיה.

הזכרנו לעיל את דברי הגמרא במסכת בבא מציעא, המציינת כי קיימת חובת תוכחה אפילו מאה פעמים, אולם בגמרא במסכת ערכין (טז, ע"ב) מוצאים אנו לכך הגבלה:

"עד היכן תוכחה? רב אמר: עד הכאה, ושמואל אמר: עד קללה, ורבי יוחנן אמר: עד נזיפה. כתנאי, רבי אליעזר אומר: עד הכאה, רבי יהושע אומר: עד קללה, בן עזאי אומר: עד נזיפה. אמר רב נחמן בר יצחק, ושלושתן מקרא אחד דרשו (שמואל א', כ', ל): ייחור

אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדוּת, וכתוב (שם כ', לג):
 זיטל שאול את החנית עליו להכתו. למאן דאמר עד הכאה, דכתיב:
 'להכתו. ולמאן דאמר עד קללה, דכתיב (שם): 'לבשתך ולבשת
 ערות אמך'; ולמאן דאמר עד נויפה, דכתיב: 'זיחר אף שאול'. ולמאן
 דאמר נויפה, הכתיב הכאה וקללה! שאני התם, דאגב חביבותא
 תירא דהוּוה ביה ליהונתן בדוד - מסר נפשיה טפיי”.

בחלק 'אורח חיים' של ה"שולחן ערוך" (תרת, ב), מכריע הרמ"א כי חובת
 התוכחה הינה עד שיכנו או יקללנו.

מדוע כאשר מגיעים למצב בו רוצה המוכח להכות את המוכיח עליו להפסיק
 להוכיחו, הלא עדיין לא הוכיחו מאה פעמים ואף אם זוהי מצווה שבין אדם
 למקום - הלא, לכאורה, אין לה שיעור? כאשר מגיעים למצב בו עוד מעט ויכה
 האדם את מוכיחו, מהי הסיבה בגללה יש להפסיק להוכיח: האם נתקן הדבר
 לטובתו של המוכיח, על מנת שלא יצא בשן ועין, דהיינו משום פיקוח נפש, או
 לטובתו של המוכח, על מנת שלא יוסיף להסתבך ויעבור עבירות נוספות?
 רש"י פירש סוגיה זו כפשוטה, "עד שיקלוף זה ויכס את המוכיח", וכן משמע
 מדברי הרמב"ם (דעות ו, ז): "עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע". מכאן, כי
 לשיטת הרמב"ם ורש"י עניינו של חיוב התוכחה הינו עד להכאה בפועל.³

רס"ג (ספר המצוות לרס"ג, עשה כח) מקשה כיצד ניתן לומר כי עניינה של
 מצוות התוכחה הינה עד להכאה בפועל, הלא כיצד יותר למוכיח לקיים מצווה
 ולגרום להכשלת המוכח, אשר יעבור על איסור דאורייתא של "פן יסיף להכתו"
 (דברים כ"ה, ג). על כרחנו, מוכרחים אנו לומר כי אין כוונת ציווי התורה כשיטת
 הרמב"ם ורש"י, כי אם בבחינת 'עד ולא עד בכלל'. מטרת מצוות התוכחה הינה
 "להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח"
 ("ספר החינוך" רלט, ועיין אף בדברי רס"ג ב"ספר המצוות", עשה כח). משמע
 מדברים האלו, כי כאשר מתחיל המוכח להתעצבן על תוכחתו של המוכיח - עליו
 להפסיק להוכיחו.

לאור הדברים, נראה פשוט לומר, כי הטעם שמפסיקים להוכיח הינו **לטובת**
המוכח, על מנת שלא יעבור בהכאה ויבוא לידי עשיית מצווה הבאה בעבירה,

3. הרב נחום אליעזר רבינוביץ (יתחומין' יא, התש"ן, עמוד 56) הסביר את פסיקת הרמב"ם
 באופן שונה. לשיטתו, ניתן לדייק מפסיקתו של הרמב"ם במצווה רה, בה מדגיש הוא
 "להזהירו... בדברים", כי עוסק עניין זה בתוכחה הבאה בדברים, ולא הותר ליחיד להכות
 אדם הרוצה לעבור עבירה על מנת למונעו, מלבד רודף. כך הבין ה"מרומי שדה" (בבא קמא
 כח, ע"א): "לדעת התוספות והשאליות והרמב"ם ז"ל... יחיד אסור להכות ולהפריש
 מאיסור, ואפילו אם יש לו עדים". כן ביאר אף הנצי"ב מוולוז'ין ב"העמק שאלה"
 (בראשית כ"ז, ו-ז) כי זו דעת הרמב"ם.

וכן פסק ה"ביאור הלכה" (אורח חיים, תרח, ד"ה 'עד שיכנוי') את דברי ספר החינוך.

ב"אגרות משה" (אורח חיים ה, יג) כותב הרב משה פיינשטיין כי הטעם שהגבילה הגמרא את מצוות התוכחה עד הכאה הינו לטובת המוכיח, על מנת שלא יצא באיברים שבורים, אולם מחדש ה"אגרות משה" כי אין הדבר אמור דווקא בהכאה כי אם בכל סבל הנגרם למוכיח. סבל הינו הן דבר הנגרם לממונו של המוכיח והן ייסורי הבאים עליו מחמת תוכחתו, וברור כי סבל גופני-פיזי הינו גורם להפסקת התוכחה. משמע מדבריו, כי אף אם לא ייפגע המוכיח ממכותיו של המוכח, אלא שמשפחתו של המוכח תקלל את המוכיח וותביישו, יכול הוא להפסיק את תוכחתו, הלא אף ייסורים גדולים נחשבים כדף של הכאה. מדברי הרמב"ם שהזכרנו לעיל, "עד שיכהו החוטא" - משמע שמפסיק המוכיח את תוכחתו כאשר מכהו המוכח. על פי הסבר זה ניתן לומר שהטעם בגללו על המוכיח להפסיק את תוכחתו הינו כיוון שעצם ההכאה מראה כי לא יפיק המוכח עוד תועלת מן התוכחה (מהסבר זה נראה כי התוכחה הינה לטובת המוכח).

2. איסור הלבנת פני המוכח

תנאי נוסף מצאנו בגמרא במסכת ערכין (טו, ע"ב):

"תוכיח" - מכל מקום. יכול אפילו משתנים פניו? תלמוד לומר: "לא תשא עליו חטא".

מדברי הגמרא הללו עולה כי אם תגרום התוכחה בושת למוכח - אין על האדם חובה להוכיחו. יש לעיין בדבר זה, האם כוונת הגמרא הינה שאסור לו למוכיח לבייש את האדם דווקא בפני רבים או שמא אף אם הוא מתבייש המוכח ביחידות - אין על המוכיח חובה להוכיחו. מדברי רש"י (שם): "ופניו משתנין - שזוכינו צרזיס לכלבין פניו", משמע כי האיסור הינו רק אם יתבייש המוכח בפני רבים, אולם אם מוכיח האדם את עובר העבירה ביחידות ובאופן אישי - אין איסור בתוכחה. נראה, כי ניתן להוכיח שאין לגרום למוכח לבושת פנים בפני רבים מדברי הגמרא במסכת סוטה (י, ע"ב):

"נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנלן מתמר".

המציאות בה הודה יהודה במעשה תמר, הייתה בעקבות הכרעת דינה של תמר להישרף. בשלב זה יכולה הייתה תמר לפנות לעולם כולו ולהוכיח כי חפה היא מפשע, אולם אין תמר בוחרת בדרך זו, משום שאין היא מעוניינת לבייש את יהודה. על כן, בוחרת היא בדרך אישית, בשליחת החותמת והפתילים ליהודה. מכאן למדו רבותינו עד כמה צריך אדם להיזהר לא לבייש את חברו ברבים.

ברם, מדברי הרמב"ם משמע כי האיסור לגרום לאדם לבושת אינו רק בפני רבים אלא אף ביחידות, אולם מוסיף הרמב"ם בזה חילוק (דעות ו, ח):
 "המוכיח את חברו תחילה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שנאמר: 'ולא תשא עליו חטא', כך אמרו חכמים (ערכין טז, ע"ב):
 'יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר: 'ולא תשא עליו חטא'. מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים.
 אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה עליו - עוון גדול הוא, כך אמרו חכמים (אבות ג, יא): 'המלבין פני חברו ברבים... אין לו חלק לעולם הבא'. לפיכך, צריך אדם להיזהר שלא לבייש חברו ברבים, בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר - מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל".
 הרמב"ם סובר כי בדברי שמיים - לעולם ניתן להוכיח את האדם, אף אם יגרום דבר זה לו לבושה. נראה כי הסיק הרמב"ם חילוק זה מדברי הגמרא במסכת ברכות (יט, ע"ב):

"...המוצא כלאים בבגדו - פושטן אפילו בשוק, מהי טעמא? "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כ"א, ל).
 בהלכות כלאים (י, כט), גרס הרמב"ם בגמרא זו:
 "הרואה כלאים של תורה על חברו. אפילו היה מהלך בשוק - קופץ לו וקורעו עליו מיד... שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה".

על פי דברי הרמב"ם הללו, נראה כי בדברי שמיים מוטלת מצוות התוכחה על המוכיח אף כאשר תגרום התוכחה לבושה, כפושט בגד חברו בשוק.
 הרא"ש (כלאי בגדים, ו) חולק על הרמב"ם ומעמיד את הגמרא בבגדו ולא בבגד חברו. על פי דבריו, אין מוטלת על האדם החובה לקרוע את בגד חברו:
 "בכלאים דאורייתא, ודאי המוצא כלאים בבגדו - "אין חכמה ואין תבונה... לנגד ה'", וצריך לפושטו אפילו בשוק. אבל אם אדם רואה כלאים בבגדי חברו, והלובש כלאים אינו יודע - אין לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו, דמשום כבוד הבריות ישתוק ולא יפרישנו משוגג"⁴.

4. יתכן לומר, שהרא"ש הבין כי סוגיית הגמרא כולה עוסקת בדיני תוכחה. על כן, מצד כבוד הבריות אין צורך להסיר מאדם את בגדיו, על פי הכלל הלכתי "שב ואל תעשה" - עדיף. הרמב"ם, לעומתו, הבין כי סוגיית הגמרא עוסקת בערבות האדם כלפי הזולת, ועל כן יש עליו לראות את הלובש בגד כלאים כאילו לבש הוא עצמו בגד זה, אף שבפועל מצוי בגד זה חברו. על כן, מחוייב האדם להפריש את הזולת מאיסורא ולהוכיחו על מעשהו בהסרת הבגד ממנו.

ה. תוכחת יחיד ותוכחת רבים ומגבלותיהן

מתוך הגמרא במסכת שבת (נה, ע"א) עולה חילוק נוסף בעניין תוכחה, האם כאשר מוכיחים אנשים רבים (כפי שמצוי בתוכחת מורה לכיתתו), זהים דיני התוכחה לתוכחת היחיד. נקודה משמעותית המתחדדת ומתבארת מדברי הגמרא הינה, האם מתקיימת חובת התוכחה אף כאשר אין הדברים נשמעים. כך כותבת הגמרא:

"אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לאמקבלי מינאי. אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר, דאמר רבי אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מידה טובה מפי הקדוש ברוך הוא וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה, דכתיב (יחזקאל ט', ד): 'ויאמר ה' אלו (קרי: אליו) עבר בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה' וגומר.

אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מידת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: 'דיבונן של עולם, מה נשתנו אלו מאלו?' אמר לה: 'הללו צדיקים גמורים, והללו רשעים גמורים'. אמרה לפניו: 'דיבונן של עולם, היה בידם למחות ולא מיחו?' אמר לה: 'גלוי וידוע לפני, שאם מיחו בהם - לא יקבלו מהם'. אמרה לפניו: 'דיבונן של עולם, אם לפניך גלוי - להם מי גלוי?!

רבי זירא אמר לרבי סימון שיוכיח את אנשי ריש גלותא, אף שרבים הם. ענה לו על כך רבי סימון כי אין טעם להוכיחם, כיוון שממילא לא יקשיבו להם לתוכחתו. עונה לו רבי זירא: אף שלא ישמעו הם לדבריך, מוטלת עליך החובה של מצוות תוכחה ועל כן עליך להוכיחם. על דברים אלו, הביאה הגמרא ראייה מכך שפעם אחת בלבד חזר הקבי"ה ושינה פסק של רחמים לפסק של דין, בדינם של אנשי ירושלים. מבואר בגמרא כי הטעם לכך הינו משום שלא הוכיחו אנשי ירושלים את בני עירם. כלומר, אף ברבים מוטלת חובת התוכחה, ואף כאשר לא יקשיבו המוכיחים, ומסיימת הגמרא כי כיוון שלא מיחו אנשי ירושלים בבני עירם יצאה מידה טובה ונהפכה לרעה.

מתוך דברי הגמרא עולות שתי נקודות מרכזיות: האחת, היא חובת התוכחה אף כלפי רבים, והשנייה, החובה להוכיח אף כאשר לא ישמעו הציבור את דברי

התוכחה.

התוספות (שם, ד"ה 'ואף על גבי') הבינו אחרת את דברי הגמרא. לדבריהם אם מדובר במקרה שספק הוא אם תועיל התוכחה - אין מוטלת על האדם החובה להוכיח:

"ואף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר": היינו היכא דספק אי מקבלי כדאמר בסמוך: "לפניהם מי גלוי?!", אבל היכא דודאי לא מקבלי - הנח להם, מוטב שיהו שוגגין ואליהו מזידין.

נראה כי מקור הסברם של התוספות נובע מתוך דברי הגמרא במסכת יבמות (סה, ע"ב), שם מפורש כי אין לומר תוכחה אשר איננה נשמעת, כיוון שתוכחה כזו עלולה רק להזיק. כך מובא דבר זה בגמרא (שם): "ואמר רבי אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון: כשם שמצווה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצווה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. רבי אבא אומר: חובה, שנאמר (משלי ט', ח): 'אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאחבך'"⁵.

נראה בבירור כי ישנה סתירה חדה בין הגמרות שנוכרו לעיל, האם ישנה חובה לומר דבר תוכחה שאינו נשמע או לא. מחד, ישנה חובה על האדם להוכיח עד שיכנו, אולם, מאידך, אין לומר דברי תוכחה אשר אינם נשמעים. במסכת יבמות, מביא ה"נימוקי יוסף" (כא, ע"ב בדפי הרי"ף) סתירה זו בין הגמרות ומתריך:

"ידבר הנשמע: למי שמקבל מצווה, דכתיב 'הוכח תוכיח' - אפילו מאה פעמים, אבל למי שאינו מקבל מצווה - חובה שלא להוכיחו. והקשו ז"ל מהא דאמרינן במסכת ערכין (טז, ע"ב) שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו. התם ביחיד אבל לרבים לא. והא דאמרינן במסכת שבת (נה, ע"א): 'לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא ואמר לא מקבלי מינאי' ואמרינן אפילו הכי לוכחינהו מר - התם הוא שלא הוכיחם כלל אלא שהיה מכיר בהם שלא ישמעו ומשום דאולי ישמעו או משום שלא יהיה להם פתחון פה - היה חייב להוכיח לפחות פעם אחת.

מתוך דברי ה"נימוקי יוסף" ניתן לעמוד על שתי נקודות מרכזיות:
א. דברי הגמרא הכותבת כי ישנה חובה על האדם להוכיח את הזולת אפילו מאה פעמים - עוסקים ביחיד, אף שיודע המוכיח שלא ישמע המוכח לקול תוכחתו, אולם כאשר ישנו חשש שיכנו המוכח - עליו להפסיק.
ב. ציבור, קהל רב, יש להוכיחו פעם אחת בלבד.
הרמ"א (אורח חיים תרח, ב) פוסק להלכה את חילוקו של ה"נימוקי יוסף"

5. יש לציין כי אין גמרא זו נפסקת להלכה, כפי שיפורטו מקורות הפסיקה להלן.

בין תוכחה לרבים לתוכחה ליחיד. אף הוסיף הרמ"א והכריע כי חובת התוכחה לרבים הינה פעם אחת, בניגוד לשיטת התוספות, אף אם יודע המוכיח כי לא ישמעו בקולו. כך כתב הרמ"א:

"הוא הדין בכל דבר איסור, אמרינן 'מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין'. ודווקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא. אבל אם מפורש בתורה - מוחין בידן. ואם יודע שאין דבריו נשמעין - לא יאמר ברבים להוכיחן רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידע שלא ישמעו אליו. אבל ביחיד - חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו".

בדברי ה"נימוקי יוסף" שהבאנו לעיל מבואר, כי אם רואה המוכיח רבים שלא ישמעו לקולו - לא יוכיח את הציבור אלא פעם אחת, וכן פסק הרמ"א שהבאנו. על פי דבר זה, מובן שלא פסקו ה"נימוקי יוסף" והרמ"א את הכלל שהביא התוספות במסכת שבת, 'מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין', אולם את דברי הגמרא במסכת יבמות, הכותבת כי אין לומר דבר שאינו נשמע, הבינו שאין להוכיח פעמים רבות, אף שבהוכחה אחת אין לחוש לנוק. דברים אלו, אמורים הם בתוכחת רבים, אולם בתוכחת היחיד קיימת חובת התוכחה לעולם, ואף כאשר אין התוכחה נשמעת ליחיד. דבר זה נראה קשה קמעא, כיוון שהגמרא במסכת יבמות, הכותבת שאין לומר דבר שאינו נשמע, הביאה לכך פסוק המדבר במפורש על תוכחת היחיד, "אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאבהך". לאור דברינו לעיל, נראה לומר כי אין גמרא זו נפסקת להלכה.

כפי שראינו, חילק ה"נימוקי יוסף" בין תוכחת יחיד לתוכחת רבים וכן פסק הרמ"א. אלא שיש לעיין מהי הסברא לחלק בין דין היחיד לדין הרבים. נראה שהסברא לכך הינה שבתוכחת רבים, אם יוכיחם האדם פעמים רבות - יקטן סיכויו להצליח, וסביר להניח שתהפוך תוכחתו לבדיחה ולליצנות בקרב הציבור, בעוד שבתוכחת יחיד ככל שיוכיחו האדם יותר, יחדרו הדברים יותר אל ליבו, ויגדל הסיכויו להצליח.

ו. המוכיח אדם - אהבו

כיום, כמעט שאין אדם המוכיח רבים, ואף מורים, נמצאים לרוב בהתלבטות האם להעיר או להוכיח את היחיד. ודאי שאל לו למורה להוכיח תלמיד בפני כל הכיתה (כפי שהובא לעיל מדברי הגמרא, "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים"), למעט מקרים הקשורים לדיני שמיים שחיובם הינו מדאורייתא, כפי שמצינו בדין הלובש בגד כלאים. אמנם, בהמשך דברי הגמרא במסכת ערכין (טז, ע"ב) נאמר: "אמר דבי אלעזר

בן עזריה: תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח. דברי רבי אלעזר התבארו בפירושו של רש"י (שם, ד"ה 'שיודע להוכיח'), כתמיהה האם ישנו אדם היודע להוכיח דרך כבוד, על מנת שלא יהיו פני המוכח משתנים. דבר זה, בא הוא לבטל את ההבנה כי פונים דבריו של רבי אלעזר לטיעון שאין אדם היודע להוכיח.

לאור דברים אלו, מובן מדוע ישנם רבים המסרבים להוכיח את הזולת, מפני שחוששים הם כי יגרמו בתוכחתם לשינוי פניו של המוכח לרעה. אולם, אם נקבל טענה זו, ישתמע מכך כי נדחתה מצוות "הוכח תוכיח" מתרי"ג המצוות. על כן, נראה כי קיימת חובת התוכחה, ועל האדם להוכיח את הזולת, על פי המגבלות שראינו לעיל. דברים אלו אמורים במיוחד כאשר קיים סיכוי רב שיגרום הדבר לתועלת ויחזיר את האדם המוכח לדרך המוטב, הן אם יופיעו תוצאות התוכחה בטווח הקצר והן אם יופיעו הן בטווח הארוך. על מנת להגביר את הסיכוי להצלחת דברי התוכחה, יש להוכיח את האדם בדרכי נועם, שכן "דברי חכמים - בנחת נשמעים" (קהלת ט', יז).

בדבריהם, "דברי חכמים - בנחת נשמעים", נראה כי כיוונו חז"ל את המוכיח לומר את תוכחתו כאשר באה היא מתוך חשיבה, כך שסיכויו שישמעו דברי התוכחה שיאמר יהיו גבוהים. אולם, כאשר מוכיח אדם את חבריו או תלמידיו מתוך כעס, בעקבות מעשה קונדס או חוצפה אשר פגעו בו ישירות - עלול הוא לאבד את הפרופורציה ולומר דברים אשר אינם נשמעים. ודאי כי בנויה התוכחה על הפעלת הרגש מצידו של המוכיח, אולם על המוכיח להישמר שלא יכניס אל תוכחתו את רגשותיו האישיים.

על כן, "החכם עיניו בראשו" (קהלת ב', יד), לראות כי מוכיח הוא מתוך מתינות ונועם, וכי חושב הוא תמיד מהי תועלתם של הדברים אותם אומר הוא לתלמידיו. כאשר יהיה התלמיד משוכנע כי רוצה המורה בטובתו, יגיע המורה למצב בו ירצו התלמידים לשמוע את התוכחה ויבינו כי "טוב לשמוע גערת חכם" (קהלת ז', ה).

נראה להוסיף, כי מורה שאינו מוכיח את תלמידיו, מראה על חוסר רגישות ואמפטיה לתלמידים ואף מעבר לכך, שכן מורה שרוצה בהצלחת תלמידיו צריך לכוונם "אל הדרך הטובה אשר ילכו בה" (דברי הימים ב', ו', כז), וכפי שנאמר במשלי (ג', יב): "כי את אשר יאהב ה' יזכית, וכאב את בן ירצה". כאשר מגיעים לאדם ייסורים, יכול הוא להתנחם בכך שלא התיימש הבורא ממצבו, ובאים ייסוריו על מנת לכוון את דרכו אל המוטב. כן הדבר אצל התלמיד. כאשר אכפת למורה ממצבו - מתייחס הוא אליו אף ברגעיו הקשים, אולם אם מתעלם הוא ממצבו - סימן הוא כי התיימש ממנו. לאור דברים אלו, נראה כי יש מקום לאמירת דברי תוכחה אף לכיתה ולרבים, אלא שבאופן טבעי - גדול כאן החשש יותר.

ז. מצבים וטעמים לפטור מתוכחת רבים

ננסה לתת מספר תשובות, מדוע קיימת בימינו מציאות בה אין מוכיחים את הרבים, אף לא פעם אחת.

א. בדברי "שער הציון" (אורח חיים תרה, יג) מובא הסבר כי ישנם מקרים בהם אין להוכיח אפילו פעם אחת: "...היכא שברור לו שלא יקבלו - אינו מחוייב להוכיח כלל אף במזיד...". זאת דעתם של הסמ"ג והמאירי.

ב. כאשר מדובר ברבים אשר יש להוכיחם פעם אחת, קיים מצב בו מטיל כל אחד את אחריות התוכחה על רעהו, וסובר כי אין מוטלת עליו חובת התוכחה אלא על עמיתו.

ג. לעיתים, חש האדם כי אין הוא האיש המתאים, או שאין זה הזמן המתאים על מנת להוכיח. כך מצינו אצל יעקב אבינו ומשה רבינו, אשר המתינו עם דברי התוכחה עד קודם מיתתם, כיון שעל מנת להוכיח - על המוכיח למצוא את העיתוי המושלם, כדי שיתקבלו הדברים אצל המוכח (על פי זה מבואר שרבי סימון אמר לרבי זירא להוכיח, כיוון שסבר רבי סימון שאין הוא האדם מתאים לכך).

ד. ישנם מקרים בהם אם יאמרו דברי תוכחה כלפי אדם, עלול הוא להתרחק מן הדת ואף לבוא לידי כעס ושנאה כלפי ההולכים בדרך התורה, ואזי נראה כי אין מקום להוכיח. שיטה זו הובאה בדבריו של הרב שלמה זלמן אויערבך, בשו"ת "מנחת שלמה" (א, לה):

"בהא דצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוון מעשיו לשם שמים, חושבני במי שבא אליו אורח חשוב, אשר איננו שומר תורה ומצווה, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה וכדומה, ואם הבעל הבית לא יתנהג איתו בנימוס המקובל, לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, בגלל זה שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שידוע שנוטל ידיו ומברך (כמבואר ב"שולחן ערוך" אורח חיים קסט, ב), וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידים ולברך - יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו, וזה גם ירגיז אותו מאוד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק חס ושלום ביותר מהתורה, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה, דבכהאי גוונא חושבני, שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתיה".

ה. ניתן לפרש כי חיוב מצוות התורה הינו דווקא בזה אשר מוגדר כ"עמיתך",

כפי שנאמר ב"ספר חסידים" (תיג) שחייב האדם להוכיח דווקא "איש את אחיו שליבו גס בו, אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחו - ישנאנו וינקם ממנו, אין להוכיחו". כן הובא ב"ביאור הלכה" (אורח חיים תרח) וכן כתב ב"קובץ שיעורים" למסכת ביצה (י) כי "בתנא דבי אליהו איתא, דעל אותן שיצאו מכלל עמיתך - ליכא מצוות תוכחה... ומי שיש בידו למחות בהן - נתפס בעוונם... ועל כן מוכח דבאותן שאינן בכלל עמיתך - ליכא בהו גם דין ערבות".

1. כך כותבת הגמרא במסכת סוטה (מט, ע"ב): "בעקבות משיחא - חוצפא יסגא... ואין תוכחת". את דברים אלו פירש רש"י (שם, ד"ה ו'אין): "אין לך אדם שיוכל להוכיח, שכולם נכשלים חטאות, וכשמוכיחם - אומר לו: אתה כמוני". דברים אלו מעלים את אחד הקשיים המוסריים הניצבים אל מול האדם המוכיח, היודע בעצמו כי אין הוא מושלם, כדבריו של שלמה המלך (קהלת ז', כ): "כי אדם אין צדיק בארץ, אשר יעשה טוב ולא יחטא".

2. המהר"ל, בפירושו "דרך חיים" על מסכת אבות (ד', טז), הביא כי כאשר אין אנשים מבינים בצורה נכונה את התוכחה - אין להוכיחם (עיין לעיל בהערה ארבע בדברי הרא"ש). דהיינו, מורה המעיר לתלמיד על לבוש שאין התלמיד יודע מה רע בו, וכל שכן בתוכחה לאדם שאינו שומר תורה ומצוות, גורמת התוכחה לנזק ואף לתחושה כי פגע המוכיח בכבוד האדם וחירותו.

3. רבי חזקיהו מדיני, בספרו "שדי חמד" (ז, עמוד 317), כתב לחלק בין גדול הדור ורב קהילה לשאר בני האדם:

"...וכן גדול הבית וגדול הדור מצווה לרדוף אחר מצוות תוכחה. אבל באינו ברור לו אי מקבלי, אם נזדמן לפניו - חייב להוכיח ולא שיהא חייב לילך למקום עושי רשע (עד כאן לשון ה"חקרי לבי)... שסובר הרב דלגדול הדור מצווה לרדוף אחר התוכחה, ומי לנו גדול בדורו שקול כימשה ואהרן... ושמואל בקראי שמו... אבל מי שיושב על כסא רבנות ונתקבל לפקח על עסקי העיר להורותם דרך החיים להוכיח ולייסר אותם בדברים ולהעמיד הדת כל האפשר, לא יחוס על עצמו רק על כבוד הי יהיו ענייניו וליבו תמיד".

כלומר, אדם ההולך לתפקיד ציבורי כרב, רופא וכדומה - עליו מוטלת מצוות התוכחה, אולם אין זו המצווה בימינו המוטלת על כל אדם.

ח. דברי חכמים - בנחת נשמעים

על מנת שירצו אנשים לשמוע את דברי התוכחה אשר בפי המוכיח, על המוכיח להיות אדם אוהב, ולקרב את עובר העבירה בעבותות אהבה. מובא בתניא (לב) שאף המקורבים אל המוכיח, אשר הוכיחם ולא שבו עדיין מדרכם - מצווה עליו לשנוא את הרע שבהם, מחד, ולאהוב את הטוב הגנוז בהם, מאידך. כמוכן שאין משמעות לכל דרך תוכחה אם אין היא כי אם 'אחד בפה ואחד בלב', מהשפה ולחוץ. כלומר, ללא דוגמא אישית טהורה - אין משמעות לתוכחה⁶.

לקראת סיכום, ראוי לעיין בדברי המשנה במסכת אבות (א', יב), המתארת כיצד הצליח אהרן הכהן להחזיר אנשים למוטב, עד שזכה שנאמר עליו "הווי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" - אף את הרחוקים מדרכה של תורה - קירב אהרן. כך ביאר הברטנורא משנה זו (שם):

"כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים, היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו... וכשהיה יודע באדם שעבר עבירה - היה מתחבר עמו ומראה לו פנים צהובות. והיה אותו אדם מתבייש ואומר אילו היה יודע צדיק זה מעשי הרעים - היה מתרחק ממני, ומתוך כך היה חוזר למוטב. ועל אהרן נאמר במלאכי (ב', ו) שיבשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעוף".

על מנת שיתקבלו דברי התוכחה, על המוכיח לומר את דבריו בנעימות, בנחת, בסבלנות ומתוך כבוד הדדי, כדברי הגמרא במסכת גיטין (ו, ע"ב): "שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה: עישרתם? עירבתם? הדליקו את הנר! צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלו מיניה". כן נפסקו דברי הגמרא הללו ב"שולחן ערוך" (אורח חיים רס).

ב"מנחת שמואל" (יא) כתב כי אף בימינו קיימת החובה להוכיח, אולם רק לאלו היודעים להוכיח ברכות:

"כך קיבלתי מרבותי, ובפרט מאדמו"ר, מורנו הרב רבי חיים מוולוז'ין נגד"ע, שבזמן הזה קשות אינם נשמעים, ורק בדברים רכים וטובים... ומי שאין טבעו לדבר רכות, ותיכף יכעוס על מעשי עוול, ובפרט שלא ישמע לו - אז הוא פטור ממצוות תוכחה".

כך מובא בדברי הגמרא במסכת תמיד (כח, ע"א), כי כאשר האדם מוכיח את חברו מתוך מניעים טהורים הבאים מתוך דאגה לטובתו של המוכח, אף אם לא 6. ראה אף את דברי הגמרא במסכת סנהדרין (לו, ע"א), בה מובא מעשהו של רבי זירא, שעל ידי התנהגותו הטובה החזיר אנשים לדרך הישר.

יצליח הוא בתוכחתו, עשה מעשה חשוב עד כדי שזוכה לשרות במחיצתו של הקב"ה:

רבי אומר: 'איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם' (אבות ב', א) - יאהב את התוכחות, שכל זמן שתוכחות בעולם - נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם, שנאמר (משלי כ"ד, כה): 'ולמוכיחים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב'. ויש אומרים: יחזיק באמונה - יתירה, שנאמר (תהלים ק"א, ו): 'עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי וגומר. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל המוכיח את חבירו לשם שמים - זוכה לחלקו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר (משלי כ"ח, כג): 'מוכיח אדם אחריי, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד.

רש"י (שם, ד"ה 'זוכה לחלקו שם מקום') מפרש את דברי הגמרא, כי זוכה המוכיח "למחיצתו, כלומר בתוך מחיצתו, שכן נאמר: "מוכיח אדם", הרי הוא "אחריי", כלומר עמי". אל כן, אל למוכיח להתיימש, אף אם לעיתים קשה אמירת התוכחה.

ט. סיכום

ראשית, הצגנו כי מצוות התוכחה הינה מצווה מורכבת, אשר לא לחינם חוששים אנשים ונמנעים מקיומה. מצוות התוכחה הינה מצווה מדאורייתא, הנלמדת מן הפסוק: "הזכח תוכיח", אולם ישנה מחלוקת האם קיימת חובה להוכיח את הזולת אף כאשר לא יהיו דברי התוכחה נשמעים. ראינו כי ישנו חילוק בין תוכחה המושמעת ליחיד לזו המושמעת לרבים. תוכחה המושמעת לרבים, כתוכחת מורה לכיתתו, צריכה להיאמר פעם אחת לפחות, בעוד תוכחת היחיד, כתוכחה לתלמיד באופן אישי, צריכה להיאמר עד מאה פעמים, או עד שיכנו.

אולם, הן בתוכחת הרבים והן בתוכחת היחיד על המוכיח להישמר שלא לבייש את פני המוכח, שהרי "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חבירו ברבים", וכל שכן בתוכחת רבים. מטרת התוכחה הינה העברת דברי ביקורת מתוך אהבה ואכפתיות למוכח ולא, חלילה, מתוך מניעים אישיים, אשר אין עניינם תיקון מצבו הרוחני של האדם המוכח, דברים אשר טומנים בחובם היזק רב.

על מנת שיהיה הסיכוי שתתקבל התוכחה כרצוי, עליה להיאמר בלשון רכה

ונעימה, כדברי חז"ל: "דברי חכמים - בנחת נשמעים".

אמנם, יודעים אנו המורים, כי לא תמיד נראות תוצאות התוכחה בטווח הקצר, אולם כפי שזרע החקלאי זרע ומאמין כי ינבוט ויתן פרי, כך על המורה להאמין כי עתידה תוכחתו, כחלק מעבודתו כמחנך, להניב פירות. על המחנך לדעת כי כפי שמכיר הוא בהשקעת מוריו, מפנים אף התלמיד את אשר אומר הוא לו (אף אם יהיה דבר זה בטווח הארוך). אם יידע המורה לכוון את דבריו אל נפשו של התלמיד, יזכור זאת התלמיד ויעריך את התוכחה, כדברי שלמה המלך (משלי כ"ב, ו): "חנך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה", ומובא בתלמוד הירושלמי (ברכות ט): "כשם שאין פרעופיהו דומין זה לזה כך אין דעתו דומה זה לזה", ומכאן כי יש להוכיח כל נער ותלמיד על פי דרכו, אישיותו ואופיו.

אין במאמר זה כוונה ויומרה להטיח ביקורת בעוסקים במלאכת ההוראה, על חשיבותה הרבה, כי אם לחזקם, על מנת שימצא כל מורה את החוסן הפנימי הדרוש לאמירת תוכחה ראויה ואמיתית, ולא ישאיר עבודה זו לאחרים. אם כך ינהג, הרי יזכה לשרות במחיצתו של ריבונו של עולם.